واژه‌نامه توصیفی

آموزش تفکر انتقادی در پرستاری

فرشید شمسایی، فاطمه الحانی*، فاطمه چراغی

مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی / پاییز ۱۳۸۹؛ ۱۰(۳) : ۳۱۳ تا ۳۱۷

مقدمه

امروزه محیط پرستاری تغییر کرده است و توجه بیشتر به مراقبت در منزل وارائه خدمات پرستاری در جامعه برای ارتقای سلامتی می‌باشد. برای ارائه مراقبت با کیفیت در این محیط، پرستاران نیاز دارند که مهارت‌های تفکر انتقادی خود را توسعه دهند(۱). تفکر انتقادی به عنوان جنبه مهمی از عملکرد حرفه‌ای در پرستاری، مامایی و بهداشت مورد توجه قرار گرفته و به ویژه در عرصه‌های بالینی برای پرستاری امری حیاتی به شمار می‌آید. هم‌چنان که پرستاری از حالت شغل به سمت حرفه پیشرفت داشته است، نیاز به مهارت‌های شناختی و ارتباطی، پرستاران را از وظیفه محوری به سمت مهارت محوری مبتنی بر دانش پیشرفته، سوق داده است(۲).

تفکر انتقادی، فرآیند تفکر جهت ارائه مراقبت به بیمار، به صورت مستقیم یا غیرمستقیم و مستقل یا مشارکتی، براساس قضاوت بالینی است. پرستار برای شناسایی مشکلات سلامتی بیمار، طراحی برنامه مراقبتی مناسب و اجرای برنامه مراقبتی که باید به کسب برآیندهای موردنظر منتج شود، تفکر انتقادی را به کار می‌گیرد(۳).

* **نویسنده مسوول:** دکتر فاطمه الحانی (دانشیار)، گروه پرستاری، دانشکده علوم پزشکی، دانشگاه تربیت مدرس، خیابان جلال آل‌احمد، پل نصر، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم پزشکی تهران، ساختمان شماره ۵، تهران، ایران.
alhani_f@modares.ac.ir
دکتر فرشید شمسایی، دانشجوی دکترای تخصصی پرستاری دانشگاه تربیت مدرس و عضو مرکز تحقیقات اختلالات رفتاری و سوء مصرف مواد دانشگاه علوم پزشکی همدان، همدان، ایران. (shamsaei@modares.ac.ir)؛ دکتر فاطمه چراغی (استادیار)، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی همدان، همدان، ایران.
این مقاله در تاریخ ۸۸/۸/۲۴ به دفتر مجله رسیده، در تاریخ ۸۹/۴/۲۹ اصلاح شده و در تاریخ ۸۸/۶/۲ پذیرش گردیده است.

پرستاری بالینی به چارچوب مناسبی برای مفهوم‌سازی برنامه مراقبت از بیمار نیاز دارد. فرآیند پرستاری همراه با تفکر انتقادی، تبدیل به ابزاری انعطاف‌پذیر شده و همراه با فلسفه معاصر پرستاری کل‌گرا، کیفیت بالای مراقبتی را تضمین می‌کند. ارائه مراقبت‌های پرستاری با کیفیت بالا، نیازمند تفکر انتقادی است(۴).

مفهوم تفکر انتقادی

کلمه انتقاد از زبان یونانی مشتق شده و به معنی سوال، انتخاب، بحث، ارزشیابی، و قضاوت است(۵). تفکر انتقادی تقریباً به معنای تفکر اندیشمندانه و منطقی است که بر تصمیم‌گیری برای انجام دادن چیزی یا باور آن متمرکز است(۶). تفکر انتقادی فرآیندی است که به موجب آن، فرد نظرات، اطلاعات و منابع فراهم کننده اطلاعات را ارزیابی نموده و به طور منسجم و منطقی نظم بخشیده، با عقاید و اطلاعات دیگر مرتبط می‌کند، و نیز منابع دیگر را در نظر گرفته و مفاهیم ضمنی را مورد ارزیابی قرار می‌دهد(۷).

تعریف تفکر انتقادی

از تفکر انتقادی تعاریف متفاوت شده است که نشان‌دهنده تفاوت دیدگاه‌ها در تعریف این مقوله است. ریچارد پاول (۱۹۹۲) تفکر انتقادی را این گونه تعریف می‌کند. هنر اندیشیدن درباره تفکرتان، وقتی که شما می‌اندیشید تا تفکر خود را بهتر کنید، یعنی آن را روشن‌تر، درست‌تر و قابل توجیه‌تر بیان کنید(۸). از نظر جان چافی (۱۹۹۴)، تفکر انتقادی فرآیند تفکر را با روش و قاعده کشف

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-03]

می‌کند که این نه تنها به معنای تعمق هدف‌مندانه بلکه آزمودن مدرک و منطقی است که ما و دیگران از آن استفاده می‌کنیم(۹).

یودروایز (۱۹۹۵) ضمن ارائه منتخبی از تعریف‌های صاحب‌نظران و پژوهشگران مختلف می‌نویسد با نظری اجمالی به این تعاریف، به سادگی می‌توان دریافت که اکثر آنها به پویایی، نظام‌مندی، هدفداری، مستدل بودن، و منجر به حل مساله شدن تفکر انتقادی اذعان دارند و اغلب بر اصول منطق و یا مهارت‌های کلی حل مساله در این زمینه تاکید می‌کنند. برآیند این تعاریف را می‌توان به این صورت عنوان کرد که تفکر انتقادی فرآیندی منظم و هوشمندانه است که در آن اطلاعات جمع‌آوری شده به طرز ماهرانه‌ای درک شده و به مرحله کاربرد، تجزیه و تحلیل و ارزشیابی می‌رسد(۱۰).

خصوصیات تفکر انتقادی

سوانزبورگ (۲۰۰۲) خصوصیات تفکر انتقادی را به شرح زیر برشمرده است:

- تفکر انتقادی فرآیند شناختی و چند بعدی است که نیازمند به کارگیری ماهرانه دانش و تجربه برای قضاوت و ارزشیابی در موقعیت‌های پیچیده است.
- فرآیند- مدار است.
- چارچوبی برای چالش با پیش‌فرض‌ها، ایجاد تغییر، خلق فرضیات، و ایجاد تعدیل است.
- آگاهی از خود و توانایی‌های خود است و به عنوان پایه‌ای برای برقراری ارتباط با مددجو؛ آگاهی هوشیارانه از احساسات، باورها، ارزش‌ها، و نگرش‌های خود عمل می‌کند.
- نظریه یادگیری اجتماعی را شامل می‌شود.
- برآیند مهم اجتماعی شدن است و رشد حرفه‌ای را موجب می‌شود.
- نحوه اندیشیدن را به عنوان ابزاری برای توسعه و تغییر اطلاعات، آموزش می‌دهد.

بنابراین می‌توان گفت تفکر انتقادی مستلزم فرایندهای عالی ذهنی و داوری بر اساس شواهد و مدارک است(۱۱).

آموزش تفکر انتقادی

توانایی فکر کردن ممکن است ذاتی باشد، اما راه‌های ویژه فهمیدن آموختنی است. بعضی از دانشمندان معتقدند که مغز انسان ظرفیت ذخیره صد هزار میلیارد فقره اطلاعات دارد که بیش از پانصد برابر مقدار اطلاعاتی است که در یک دوره کامل دایره المعارف وجود دارد(۱۲). بنابراین، تفکر انتقادی یکی از جنبه‌های مهم از عمل حرفه‌های علوم پزشکی از جمله پرستاری و مامائی است و مدرسین پرستاری باید قادر به پرورش و تسهیل فراگیری آن باشند(۱۳). یادگیری، انگیزشی برای ادامه رشد حرفه‌ای است و می‌تواند به بهبود کیفیت مراقبت منجر شود(۱۴). آموزش تفکر انتقادی، به پرورش مهارت‌های تحلیلی، هماهنگ با توسعه دانش بالینی پرستاری نیاز دارد. مهارت‌های تفکر انتقادی، چارچوبی را برای ترکیب دانش با مهارت‌های بالینی پرستاران فراهم می‌سازد که از یادگیری مداوم حمایت می‌کند(۱۴).

کیس (۱۹۹۴) می‌نویسد، اطلاعات جزء اصلی و مهم تفکر انتقادی است، هر چه پایه اطلاعاتی فرد وسیع‌تر باشد، ظرفیت تفکر انتقادی وی بالاتر است. دانش پایه ویژه پرستاری شامل اطلاعات و دانش در مورد علوم پایه، انسان‌شناسی و پرستاری است. دانش پایه دید کلی از مددجو و نیازهای مراقبتی به پرستاران می‌دهد. عمق و وسعت این دانش بر توانایی پرستار جهت تفکر انتقادی و حل مشکلات پرستاری موثر است(۱۵). در واقع، دانش و اطلاعات، جزیی از حمایت پایه تفکر انتقادی است(۱۶). بتون و جاکلینگ (۱۹۹۷) بر نقش تجربه در مهارت‌های تفکر انتقادی تاکید کرده‌اند. آنها معتقدند که تفکر انتقادی نیازمند پایه اطلاعاتی درست است و با تفکر انتقادی می‌توان این اطلاعات را سازماندهی، دسته‌بندی، مقایسه، و ارزشیابی نمود. به این ترتیب زمینه را برای ارتقا و پیشرفت تفکر انتقادی فراهم نمود. لذا، با آموزش و کسب آگاهی، تفکر انتقادی قابل توسعه و پیشرفت است(۱۷و۱۸).

گرین (۲۰۰۰) با اشاره به نظر انیس نگرش‌های تفکر انتقادی را جزو خصوصیات یا ویژگی‌های تفکر انتقادی می‌نامد بر این اساس تفکر انتقادی علاوه بر دانش و نگرش، حیطه روان ـ حرکتی را نیز پوشش می‌دهد.

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-03]

همچنان که کوکس (۱۹۹۸) می‌نویسد تفکر انتقادی مهارت عملی است چرا که تصمیم‌گیری درباره باورها و عملکردها یک فعالیت عملی می‌باشد. او معتقد است که این تفکر، تفکری اندیشمندانه و منطقی می‌باشد(۱۹).

مهارت های تفکر انتقادی

مهارت‌های اصلی تفکر انتقادی شامل:

- تفسیر، به معنی درک و بیان معانی مربوط به تجربیات متنوع می‌باشد. در پرستاری بالینی باید اطلاعات به صورت منظم و با توجه به الگویی جهت دسته‌بندی اطلاعات (مانند تشخیص پرستاری) جمع‌آوری گردیده و اطلاعات غیرضروری حذف شود.
- تحلیل، به معنی تشخیص هدف مطالب و پی بردن به ارتباطات موجود در بین آنها می‌باشد و بررسی ایده‌ها، شناسایی و تجزیه و تحلیل استدلال‌ها را شامل می‌گردد.
- ارزشیابی، به معنی تعیین اعتبار مطالب و ارزیابی نحوه ارتباطات بین آنها می‌باشد(۱۸).
- استنتاج، به معنی شناسایی عناصر مورد نیاز جهت نتیجه‌گیری منطقی، تدوین فرضیه‌ها، توجه به اطلاعات مهم، و پیش‌بینی پیامدهای تصمیمات و قضاوت‌ها است(۲۰).
- استنباط یا تبیین، به معنی توانایی نتیجه‌گیری از مطالب است.
- خودتنظیمی، به معنی اصلاح و بازبینی تفکرات خود بر اساس مطالب مورد بررسی می‌باشد. خود تنظیمی به تجربیات فرد وابسته است و نوعی امتحان از خود است(۲۱).

مهارت خودتنظیمی در گذشته و به طور معمول تحت عناوین استدلال استقرایی و قیاسی دسته‌بندی می‌شدند استدلال استقرایی به معنی استخراج نتیجه براساس دلایل منطقی است و استدلال قیاسی به عنوان نتیجه‌گیری بر اساس استنباط یا اصل کلی می‌باشد(۲۰).

تفکر انتقادی نیاز به مهارت‌های شناختی، عادت سوال کردن صادقانه، و تمایل به تفکر درباره مسائل گوناگون دارد. فرد با به کارگیری این مهارت‌ها، نیاز به تجربه و بررسی متفکرانه در رابطه با به کارگیری دانش کسب شده در محیط واقعی دارد. لذا، بین میزان توانایی تفکر انتقادی و ارائه نقش حرفه‌ای فرد رابطه وجود دارد(۱۸).

چارچوب تفکر انتقادی در پرستاری

تفکر انتقادی در تمام رشته‌های علمی، عناصر اصلی استدلال منطقی را با عناصر لازم جهت حصول به قضاوت‌های صحیح، تلفیق می‌کند. به این ترتیب، تفکر انتقادی غالبا در هر رشته، شکل حل مساله یا تجزیه و تحلیل به خود می‌گیرد. با این حال، هم استدلال منطقی و هم حل مساله در چارچوب رشته‌های مختلف تحصیلی شکل‌های مختلف به خود می‌گیرند.

کوئین (۲۰۰۱) نیز می‌نویسد، این دیدگاه که تفکر انتقادی یک مهارت کلی است و می‌تواند در هر موقعیتی به کار گرفته شود، اشتباه است. اما برای انجام تفکر انتقادی در زمینه‌ای خاص، فرد نیازمند دانش کافی در آن زمینه است. بنابراین، پرستار ممکن است قادر به ارزشیابی نظرات افراد در زمینه‌های خاص پرستاری باشد، اما این موضوع را نمی‌توان به ارزشیابی نظرات در تمام رشته‌ها عمومیت داد. در نتیجه وجود نگرش‌های متنوع در آموزش تفکر انتقادی تعجب‌آور نمی‌باشد. (۱۳) تفکر انتقادی در رشته‌های علمی مختلف باید با شیوه‌های مختلف توسعه یابد. نمی‌توان دستورالعمل ثابتی را برای آموزش و پرورش تفکر انتقادی در تمام رشته‌ها صادر کرد. اما آنچه بیشتر متخصصان بر آن اتفاق‌نظر دارند این است که مهارت‌های تفکر انتقادی هنگام بحث و تبادل اندیشه و حل مساله به بهترین وجه پرورش می‌یابد(۲۲).

بنا بر مطالب پیش‌گفته، در رشته پرستاری نیز باید پایه‌ای برای تفکر انتقادی وجود داشته باشد. با یک بررسی کلی بر نظریات و الگوهای موجود، می‌توان رد پای تفکر انتقادی در پرستاری را در فرآیند پرستاری جستجو نمود. از آنجا که پرستاری یک کار عملی است و کاربرد فرآیند پرستاری در بالین بیمار می‌باشد، بسیاری از پژوهشگران، آموزش عملی و بالینی تفکر انتقادی را مورد بررسی و تأکید قرار داده‌اند. آلفارولفور معتقد است که ارتقای تفکر انتقادی در بالین، مهم‌ترین هدف آموزش

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-03]

پرستاری محسوب می‌شود. برای یک دانشجو، استدلال بالینی، به توانایی به خاطر آوردن اطلاعات، کنار هم گذاردن آنها و ساختن یک کل و به کارگیری آن در موقعیت‌های جدید نیاز دارد. ارتقای این توانایی‌ها به تقویت نیاز دارد چرا که تقویت آنها باعث تقویت تفکر انتقادی و همچنین افزایش اطمینان به خود می‌شود(۲۳و۲۴). تصمیم‌گیری در رابطه با مراقبت‌های پرستاری از نقش‌های مهم پرستاری است و تفکر انتقادی می‌تواند برای اتخاذ تصمیم درست کمک کند اگر فرد انتقادی فکر کند، به خاطر فهم درست از موضوع، تصمیم‌گیری درستی خواهد داشت(۲۵).

تفکر انتقادی، قضاوت بالینی، استدلال بالینی، و فرآیند پرستاری همه اصطلاحاتی هستند که برای تبیین روشی که پرستاران داده‌ها را جهت طراحی یک برنامه مراقبتی جمع‌آوری و تحلیل می کنند، استفاده می‌شوند(۱۴). مالوچ و پورتر (۲۰۰۶) نیز می‌نویسند که تفکر انتقادی و عمل مبتنی بر شواهد (evidence-based practice) کامل‌کننده یکدیگر و منعکس‌کننده یک رویکرد جدید به عملکرد بالینی هستند. هدف، مطمئن شدن از وجود یک اساس روشن و واقعی برای اتخاذ تصمیمات و فعالیت‌های بالینی می‌باشد. تفکر انتقادی نیازمند به کارگیری بهترین شواهد در دسترس، توجه به موقعیت، و تجربه بالینی است. متفکر انتقادی باید بتواند براساس شواهد موجود تصمیم بگیرد، تصمیمات اتخاذ شده را در عمل به کارگیرد و در صورت نیاز، رویه خود را تغییر دهد(۲۶).

ارزشیابی تفکر انتقادی

تفکر انتقادی یکی از برآیندهای آموزش پرستاری است، لذا باید بتوانیم سطح مهارت های تفکر انتقادی دانشجویان را تعیین کنیم. در اینجاست که لزوم ارزشیابی تفکر انتقادی حس می‌شود(۲۷).

از سوالات کوتاه پاسخ، سنجش نگرش سبک لیکرت، گزارشات موردی، کنفرانس‌های کلاسی، تکالیف کتبی، بحث‌های کلاسی یا در بالین، ثبت وقایع روزانه بالینی و مانند آن می‌توان برای ارزشیابی تفکر انتقادی دانشجویان پرستاری کمک گرفت. هر وسیله ارزشیابی، در موقعیت‌های خاصی کاربرد دارد. بنابراین مدرس پرستاری نباید خود را محدود به یک روش ارزشیابی کند(۲۰).

نتیجه‌گیری

باید اذعان داشت که همگام با تحول آموزش پرستاری و نیاز دانشجویان به کسب توانایی کافی جهت پاسخ به انتظارات جدید نظام سلامت، دیگر مدرسان پرستاری نمی‌توانند تنها بر مهارت‌های پایه و محتوای نظری دروس جهت آماده‌سازی پرستاران برای کار در محیط‌های شدیدا متغیر آینده تمرکز کنند. لذا، اعضای هیات‌علمی دانشکده‌های پرستاری نیاز خواهند داشت که براساس مدل‌های جدید متمرکز بر تفکر انتقادی و استدلال بالینی آموزش خود را طراحی و اجرا کنند.

منابع

1. Brunt BA. Critical thinking in nursing: an integrated review. J Contin Educ Nurs 2005; 36(2): 60-7.
2. Hasanpour M, Haghdoost Oskouie SF, Salsalei M. [Critical thinking in nursing education]. Iranian Journal of Nursing 2005; 18(41-42): 7-16.[Persian]
3. Fesler-Birch DM. Critical thinking and patient outcomes: a review. Nurs Outlook 2005; 53(2): 59-65.
4. Holloway K .The nursing care plan, fact or fantasy. AEJNE. 1999; 4(2). [Cited 2010 Dec 10]. Available from: http://www.scu.edu.au/schools/nhcp/aejne/archive/vol4-2/hollowaykvol4_2.htm
5. Swansburg R C, Swansburg R J . Introduction to Management and Leadership for Nurse Managers. 3th ed. Boston: Jones and Bartlett Publishers 2002.
6. Ennis R H. An outline of goals for a critical thinking curriculum and its assessment.[Cited 2010 Nov 11] Available from: http://www.criticalthinking.net/goals.html
7. Andolina M . Critical thinking for working students. 1fir ed. Columgia: Delmar Cengage Learning 2001.
8. Smith- stoner M. Critical Thinking activites for nursing. Philadelphia: Lippincott Raven 1998.
9. Johnson EB. Contextual Teaching and learning: what it is and why its here to stay. 1th ed. United kingdom: Corwin Press 2002.

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-03]

10. Yoder-Wise PS . Leadering and Managing in Nursing. Louis: CV Mosby1995.
11. Seif A. [Ravanshenasye parvareshi: ravanshenasye yadgiri va amoozesh]. 5th ed. Tehran: Agah 2001. [Persian]
12. Abili Kh(Translator). [Amoozeshe tafakkore enteghadi]. Myeres Ch(Author). 2rd ed. Tehran: samt 2001. [Persian]
13. Quinn FM. Principles and Practice of Nurse Education. 4th ed. UK: Croom Helm Ltd 1998.
14. Dickerson PS. Nurturing critical thinkers. J Contin Educ Nurs. 2005; 36(2): 68-72.
15. Case B. Walking around the elephant: a critical-thinking strategy for decision making. J Contin Educ Nurs 1994; 25(3): 101-9.
16. Green C. Critical Thinking in Nursing: Case Studies Across the Curriculum. New Jersey: Prentice Hall; 1999.
17. Bethune E, Jackling N. Critical thinking skills: the role of prior experience. J Adv Nurs 1997; 26(5): 1005-12.
18. Keating SB. Curriculum developments and evaluation in nursing. 1st ed. Lippincott Williams & Wilkins 2006.
19. Cox RP. IPRs revisited: using process recordings to develop nursing students' critical thinking skills. J Nurs Educ 1998;37(1):37-41.
20. Facione NC, Facione PA. Externalizing the critical thinking in knowledge development and clinical judgment. Nurs Outlook 1996; 44(3): 129-36.
21. Leppa CJ. Standardized Measures of Critical Thinking: Experience with the California Critical Thinking Tests. Nurse Educ 1997; 22(5): 29-33.
22. Shabani H. [Raveshe tadrise pishrafte (Amoozeshe maharatha va rahbordhaye tafakor)]. 2rd . Tehran: samt 2007. [Persian]
23 Alfaro- Lefevre R . Critical Thinking in Nursing: A Practical Approach. 1st ed. Philadelphia: W.B. Saunders Company 1995.
24. Panjevini S, Nikbakht nasrabadi AR, Vayeei S.[Kharborde tafakore enteghadi dar farayande parastari]. Tehran: Salemi 2009.[Persian]
25. Hoseini A, Salehi Sh, Akhondzade K.[Tafakor enteghadi va tasmimgirye balini dar parastari]. Isfahan: Isfahan university of medical science 2006.[Persian]
26. Malloch K., Porter-O'Grady T. Introduction to Evidence-Based Practice in Nursing and Health Care. 1st ed. Boston: Jones and Bartlett Publishers 2006.
27. Abegglen J, O'Neill Conger C. Critical thinking in nursing: classroom tactics that work. J Nurs Educ 1997; 36(10): 452-8.

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-03]